

Про користь чарівної казки: психоаналітичний підхід

На погляд психоаналітиків, дитина, розвиваючись, балансує між прагненням до задоволення своїх потреб (причому негайного, без урахування особливостей ситуації, у якій вона перебуває) і вимогами реальності (правилами і нормами, прийнятими у соціальному оточенні). Ясна річ, чим більше дорослий намагатиметься зробити будь-який процес, скажімо, навчання, максимально приємним для дитини, тим більше у неї наростатиме прагнення отримувати задоволення, а не переборювати труднощі, пов'язані з опануванням знань. Це призведе до того, що вона частіше заглиблюватиметься у фантазії, в уявлювані ситуації, в яких почувається комфортно, і віддалятиметься від реального життя.

Особливості будови казки

Звернемося до казок, зокрема народних. За яким принципом вони побудовані? Задовольнити дитину? Потішити її? Зовсім ні. Вони **відповідають реальному стану справ у світі**: зарозумілого, необережного Колобка з'їдає хитра Лисиця, великий Ведмідь розвалює теремок тощо.

Психоаналітики вважають, що казки допомагають дитині звернутися до себе й пізнати важливу істину: якщо у житті щось відбувається не так, причину слід шукати у собі. Людині властиво поводитися агресивно, асоціально або егоїстично, якщо вона перелякана, схвильована, чимось занепокоєна. Навіть дитина розуміє, що не завжди поводить як слід. Проте дорослий намагається переконати її у протилежному — всі навколо чуйні і добрі. Таким чином, образ, в якому дитина уявляє саму себе, суперечить тому, що кажуть їй дорослі, і вона стає чудовиськом у власних очах.

Психологи та педагоги, прихильники психоаналізу, переконані, що **слід уміти приймати свою складну людську природу**, а не тікати від неї. Казки розкривають дитині правило життя: подолання труднощів неминуче, але якщо людина не злякається та сміливо зустрине їх, то зможе перебороти всі перешкоди і стати переможцем.

Не випадково багато казок починаються **розповіддю про досить складні життєві обставини**: смерть матері, старіння короля - батька тощо. Такі мотиви відбивають найглибші побоювання дитини — втрата близьких, смерть, які у повсякденному житті проявляються у страхах темряви і тварин. До речі, дорослі часто не знають, як реагувати на ці емоційні прояви дітей, і воліють або не помічати їх, або всіляко мінімізувати появу таких переживань. У казці, навпаки, страхи стають темою для розмови. Більше того, у казці **пропонуються способи їх подолання**. Так, бажання людини жити вічно відображено у завершенні багатьох творів — «І вони щасливо жили разом» або «І вони стали жити-поживати та добра наживати» тощо. Такі кінцівки у жодному разі не дурять дитину, у них не йдеться про те, що жити можна вічно, вони запевняють в іншому: життя з людиною, яку любиш, може бути настільки емоційно комфортним, що змушує зникнути страх смерті.

У розвитку та вихованні дитини казки відіграють надзвичайно важливу роль. У цьому був переконаний відомий американський психолог і психіатр австрійського походження Бруно Бет - тельхейм 1903—1990). Він наголошував, що дітям потрібні казки, їм цікаві казкові персонажі, які самостійно пізнають навколишній світ. Це твердження не втрачає своєї актуальності й сьогодні.

«Магічність» дитячого мислення: у чому вона проявляється?

Як показують дослідження психологів, дошкільник легко переходить до магічного відображення реальності. Розглянемо це на прикладі одного з експериментів, проведених відомим психологом Євгенієм Субботським під час вивчення морального розвитку дітей.

Психолог ставив дітям 4 — 7 років запитання, як-от:

- чи може предмет зникнути, якщо його покласти в коробочку?
- © чи може він перетворитися на інший предмет або з'явитися в коробочці (у реальному житті і в казці)?

Більшість дошкільників стверджували, що у житті це неможливо, а в казці таке цілком може статися.

Потім експериментатор розповідав історію про те, як одній дівчинці подарували чарівну скриньку, що перетворює звичайні папірці на гарні поштові марки. Наступного дня дітей запрошували до кімнати, де стояла спеціально сконструйована коробочка. Конструкція давала змогу поміщати усередину предмет і непомітно для випробуваного підмінювати його або ховати. Експериментатор указував дитині на коробочку і повідомляв, що це «та сама скринька». Далі при першому відкриванні скриньки дошкільник «перетворював» папірець на марку, при другому — марка «зникала», а при третьому — з'являлася знову.

Спостереження за дітьми засвідчили, що незважаючи на різний вік, дошкільники діяли однаково: вони не намагалися знайти раціональні пояснення (оглядаючи скриньку, аналізуючи її будову тощо), а зосереджували свою увагу на виконанні магічних дій (промовляли «чарівні слова», використовували особливі жести тощо). -

«Магічність» дитячого мислення часто виражається і в тому, що для дитини не існує чіткої межі між живими та неживими об'єктами. Їй цікаві дерева, тварини, камені тощо, вона закономірно (через свої вікові особливості) намагається встановити з ними контакт, очікує від них відповідей, а тому звернення казкових персонажів до природи зрозумілі будь-якій дитині. І в цьому немає нічого дивного — багато батьків самі інтуїтивно говорять з предметами, щоб вплинути на поведінку дитини. Так, наприклад, для того щоб малюк з'їв сніданок, дорослий примовляє: «Поглянь, як засумувала котлетка, напевно, вона хоче, щоб її з'їв!»

Через переживання до осмислення, або як казка впливає на дитину

Казка близька дитині ще й тому, що вона не вчить і не повчає її. Малюк сам, співпереживаючи й ідентифікуючи себе з персонажем, проживає всі його страждання і труднощі й у так&й спосіб доходить розуміння того, що справді є цінним. На відміну від повістей і розповідей, казки не мають прямого відношення до зовнішнього світу: їх завдання — зорієнтувати дитину у власних переживаннях і міркуваннях.

Наприклад, у казці «Троє поросят» розповідається про трьох братів, двоє з яких вирішили жити так, як їм хочеться — вони не витрачали багато часу на зведення свого будиночка. Третій брат пожертвував бажанням гратися, оскільки зміг зрозуміти життєву важливість надійного укриття. У результаті поросята змогли заховатися від злого вовка саме у будиночку третього брата. Ця казка ненав'язливо, у привабливій, захопливій формі допомагає дитині осмислити такі поняття, як справа і відпочинок.

Здавалося б, у байці Івана Крилова «Стрекоза и Муравей» обговорюється та сама проблема, проте у бабки, яка «лето красное пропела», не лишається шансів на порятунок. У результаті читання цього твору дає зворотний ефект. Як писав видатний психолог Лев

Виготський, дитина всім серцем радіє з бабкою і настільки гірко переживає її трагічну долю, що не бачить за цією сумтною подією якої - небудь життєвої справедливості.

Дорослі, читаючи дитині казку, не завжди розуміють усі її деталі. Тому інколи міняють кінець твору або «викидають» небажані дії того чи того персонажа. Цього робити не варто, адже **деталі казки мають важливе значення.**

Наприклад, у казці «Рибалка й Джин» (зі збірки арабських казок «Тисяча й одна ніч») старий тричі закидає невід і виловлює лише пляшку. Він відкриває її, і з пляшки з'являється Джин, який погрожує убити старого. Такий розвиток подій суперечить картині світу, яку намагаються представити дитині дорослі: адже старий звільнив Джина (тобто зробив добру справу), і той має бути йому вдячний. Джин розповідає, що, після ста років, проведених у пляшці, у нього виникло бажання озолотити того, хто звільнить його, відкрити визволителеві всі скарби землі. Але минуло ще чотириста років, і ніхто не прийшов до нього на допомогу. Тоді Джин запрягся виконати три будь-яких бажання свого визволителя. І знову очікування Джина виявилися марними. Зрештою він вирішив убити будь-кого, хто відкоркує пляшку.

Зміст цієї казки зрозумілий не кожному дорослому, проте з погляду психоаналізу почуття Джина відповідають тому, як почувається маленька дитина, коли її залишають рідні. Вона довго чекає їхньої появи, уявляє, як радітиме, коли прийдуть батьки. Але час минає, дитина починає злитися, що ніхто не вертається, і уявляє картини помсти дорослим. Тому думки Джина виявляються цілком реалістичними для дитини — перехід від бажання винагородити до бажання покарати знайоме їй. Проживання дитиною такої ситуації у казці дає їй змогу опанувати свої почуття. Однак, якщо дорослий пропустить цей момент, то казка перетвориться на звичайну історію з чудовим кінцем, у якій злого Джина карає простий рибалка.

У цій казці можна побачити ще одне повчання: потрібно докласти чималих зусиль, щоб досягти чого-небудь, навіть якщо йдеться про те, щоб витягти з моря пляшку. Адже часто трапляється так, що старання маленької дитини не схвалюються дорослими і не дають належного результату. У казці ж говориться, що перші невдачі можуть привести до довгоочікуваного успіху.

Звернемося до іншої досить популярної казки — «Червоної Шапочки» Шарля Перро. З точки зору психоаналітиків, цей твір є важливим для дітей. У ньому злий вовк з'їдає бабусю, лягає на її місце і нападає на Червону Шапочку. Якщо об'єктивно проаналізувати цю ситуацію, то вона здається абсурдною — жоден вовк не може намагатися перетворитися на бабусю. Однак слід зауважити, у житті малої дитини часто трапляються ситуації, коли її найближчі люди поводяться так, що вона просто не може повірити своїм очам. Наприклад, бабуся, яка завжди була така мила й добра, стає страшною, може вилаяти і навіть покарати дитину. Що тоді робити малюку? Він не може повірити у те, що бабуся не любить його, і тому вдається до хитрості: у ті хвилини, коли бабуся гнівається й лає його, він уявляй, що це не бабуся, а страшний сірий вовк. Як оповідає казка, наприкінці бабуся однаково повернеться і буде доброю до своєї внучки. Такі фантазії властиві дітям. Описано багато випадків, як дошкільники уявляли, що в той час, коли дорослі їх карали, справжні батьки, на їхню думку, були викрадені злими прибульцями.

Цікаво, що й самі дошкільники нерідко бачать у собі двох дітей: одну дитину — слухняну, іншу — ні. Дитина може весь день добре поводитися, жодного разу не замочити постіль, а вночі прокинутися й закричати: «Хтось обпісяв мою постіль!». Це не означає,

що вона хоче звалити провину на когось іншого. Скоріше, це говорить про те, що малюк ще занадто малий, щоб прийняти свою двоїсту природу.

Крім того, у казці про Червону Шапочку розкрито складну структуру дитячої свідомості. Червона Шапочка — це сама дитина, яка готова веселитися, довіряти світу і пустувати. Вовк — втілення того, що буде, якщо зійти з «правильного» шляху, вказаного близькими людьми. А мисливець — образ суворого батька, який рятує дитину у складній ситуації і карає Вовка. Важливо розуміти, що і Червона Шапочка, і Вовк — прояви суперечливості дитячого ества. От чому Червона Шапочка пропонує мисливцеві набити живіт Вовка каменями (розумний мисливець, швидше за все, просто застрелив би Вовка). У казці показано, що об'єднавшись із дорослим, дитина може впоратися зі своїми не завжди хорошими бажаннями.

Казок багато не буває

Деякі батьки, помічаючи, що дитині сподобалася певна казка, переходять до читання інших, не менш захопливих. Однак, якщо малюк запевняє, що казка йому цікава, це означає, що він знаходить у ній щось важливе для себе і бажає почути її знову й знову. Тому **варто багаторазово прочитувати разом з дитиною ту саму історію**, щоб малюк зміг зрозуміти її суть.

Варто пам'ятати: не обов'язково обмежуватися лише читанням казки — важливо дати дитині можливість відреагувати на почуте. Сюжет казки можна розіграти у ролях, намалювати, інсценувати за допомогою ляльок.

Казка викликає у дитини сильне емоційне переживання, змушуючи працювати її уяву. Дорослі помилково гадають, що яскраві ілюстрації допомагають збагатити внутрішній світ дитини, роблять її переживання більш насиченими. З погляду психоаналізу, така думка хибна, бо кожна дитина є унікальною, і казка допомагає їй відкрити власний внутрішній світ, а не світ ілюстратора. Коли малюк чує про чудовиська або принца, у його уяві постають зовсім не такі образи, які зобразив художник; дитина уявляє персонажів такими, що дають їй змогу пережити страх або захоплення.

Насамкінець зазначимо: не потрібно боятися того, що дитина чує занадто багато казок. Діти не живуть у них, як не живуть вони й у грі. Усі дошкільники чудово розуміють, що казковий світ відрізняється від реального. Навіть коли малюк запитує дорослого, чи правда те, про що розказано у казці, сама казка містить «чесну» відповідь: «У давні-давні часи», «У казковій країні», «У тридев'ятому царстві» тощо. Однак у казки є своя правда — вона викликає у дитини щирі почуття і допомагає їй зрозуміти їх.